

КОНЦЕПЦІЯ ГУМАНІТАРНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

Розроблено Робочою групою
(керівник групи – Радник Президента України, Голова Національної ради
з питань духовності і культури при Президентові України,
академік НАН України ЖУЛИНСЬКИЙ М.Г.)
за науково-методичного та організаційного забезпечення
Національного інституту стратегічних досліджень
(заступник керівника групи – директор Інституту, к.т.н,
Заслужений журналіст України РУБАН Ю.Г.)

ВСТУП

У глобалізованому світі третього тисячоліття шанс на успіх перед Україною відкриває лише ефективна реалізація її людського потенціалу. Як європейська за своєю цивілізаційною належністю нація Україна має спиратися у своєму розвитку на європейську людиноцентричну систему цінностей, яка не раз доводила свою ефективність. Чергове її підтвердження – успіх наших сусідів, країн Центральної і Східної Європи, які демонструють динамічний випереджаючий розвиток завдяки інтеграції до європейських політичних, економічних і безпекових структур.

У європейському світогляді інтелект, освіта, професійний досвід, соціальна мобільність беззаперечно визнаються головною складовою національного багатства та основним ресурсом соціально-економічного розвитку. В останні десятиліття до цих традиційних індикаторів конкурентоспроможності додалась здатність до інновацій у професійній діяльності і соціальному житті.

Виходячи з свого європейського вибору, Україна започатковує процес змін, поділяючи основні ідеї і принципи Європейської Конвенції про захист прав і основних свобод людини та Європейської соціальної хартії, покладаючи в основу свого подальшого розвитку інтереси людини, її прагнення жити і творити в гармонії зі своїми цінностями, з суспільством і природою.

Спираючись на цей підхід, Україні необхідно суттєво змінити бачення ролі людини в політичному, економічному і соціальному житті країни. Українській державі необхідна цілісна політика гуманітарного розвитку, адекватна модернізаційним викликам.

Гуманітарний розвиток – це модель розвитку, орієнтована на максимальне розкриття потенціалу кожної людини і соціуму в цілому, створення гідних умов для реалізації всіх інтелектуальних, культурних, творчих можливостей людини і нації.

У політичному вимірі перехід до гуманітарного розвитку передбачає досягнення найвищих ступенів свободи особистості і водночас її готовність брати відповідальність за себе, свою родину, місцеву громаду і країну.

В економічному вимірі гуманітарний розвиток означає постійне зростання частки інтелектуального продукту у національному продукті, утвердження інноваційності в якості домінуючої моделі економічної поведінки.

У соціальному вимірі гуманітарний розвиток означає створення для людини, як головного національного ресурсу, умов реалізації всіх її можливостей. Виходячи з такого підходу має формуватися політика можливостей в освіті, професійній реалізації, адресність охорони здоров'я і соціального захисту,

Метою Концепції гуманітарного розвитку є визначення принципів та пріоритетів, обґрунтування соціально-економічних та соціокультурних засад гуманітарного розвитку України як необхідної передумови реалізації потенціалу кожного її громадянина, забезпечення конкурентоспроможності держави і нації в сучасному світі.

Основними принципами гуманітарного розвитку України є:

- людиноцентризм як система поглядів, яка визначає розкриття можливостей людини в якості критерію оцінки ефективності держави та зрілості суспільних інститутів, визнає невід'ємне право кожної людини на вільний розвиток особистості та реалізацію всіх її здібностей;
- забезпечення реальності прав і свобод людини і громадянина, в тому числі гендерної рівності, встановлення гарантій рівності громадян перед законом;
- встановлення рівних можливостей для гармонійного розвитку людини, забезпечення справедливості, гарантування належної якості життя незалежно від статі, віросповідання, етнічної належності, регіону проживання;
- надання можливостей для підвищення соціального статусу особистості, в тому числі шляхом вдосконалення її освітнього рівня та професійно-кваліфікаційних характеристик;
- розширення простору свободи, утвердження людської гідності, розкриття комунікативного потенціалу української культури як триєдиний спосіб формування національної ідентичності та соціалізації людини;
- розвиток та якнайповніше використання культурних надбань нації у багатогранності зв'язків з іншими національними культурами, відкритість для міжкультурної взаємодії з метою забезпечення належного місця України у європейському і глобальному гуманітарному просторі;
- взаємодія між державою та громадянським суспільством, бізнесом та владою з метою створення необхідних соціально-економічних умов для

підвищення якості життя населення, створення умов для всебічного гармонійного розвитку людини, захисту її прав і свобод.

Національні пріоритети гуманітарного розвитку України зорієнтовані на формування сучасної конкурентоспроможної нації.

Їх реалізація передбачає:

формування нової якості життя громадян України шляхом створення умов для всебічного гармонійного розвитку людини, реалізації нею всіх своїх професійних можливостей, досягнення високих соціальних стандартів, впровадження пріоритетів здорового способу життя, гармонізації людського і природного середовища, підтримки сім'ї та сприяння народжуваності;

формування суспільства знань, де знання та можливості їх практичного застосування стануть важливим засобом самореалізації і розвитку особистості та ключовими чинниками прискореного розвитку держави і суспільства;

соціальну активність громадян, формування розвиненого громадянського суспільства;

культурну та політичну консолідацію української нації в якості модерної європейської спільноти.

Концепція спирається на ідеї і принципи Європейської Конвенції про захист прав і основних свобод людини та Європейської соціальної хартії, узгоджена з діючими державними та відомчими програмами і законодавчими актами в сфері гуманітарного розвитку.

I. СТАН ГУМАНІТАРНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

Системна криза Радянського Союзу, що прискорила здобуття Україною незалежності, водночас негативно вплинула на відтворення і розвиток її людського потенціалу. Внаслідок кризових процесів, що відбувалися в Україні у 80-90-ті рр. ХХ ст., слабкості і неадекватності економічної, соціальної і гуманітарної політики в цей період в Україні відбулось різке погіршення показників людського розвитку. Так, за період з 1990 по 2007 рр. у світовому індексі людського розвитку Україна з 45-го перемістилась на 76-те місце серед 173 країн. За якістю життя Україна посідає 98 місце серед 111 країн. Лише повернення Україною в 2007 р. до передкризового рівня ВВП відкриває економічні можливості покращення ситуації, основними характеристиками якої є наступні.

Україна стоїть на порозі демографічної кризи, відбувається зменшення чисельності населення. Сучасний рівень народжуваності вдвічі нижчий ніж той, що потрібен для забезпечення простого відтворення населення. Україна перетнула межу зниження народжуваності, за якою відбувається руйнація демографічного потенціалу. Фактично, у середньостроковій перспективі

відсутня можливість відновлення 50-мільйонної чисельності населення. Відповідно, відбулося погіршення демографічних характеристик населення. За даними Європейського регіонального бюро ВООЗ, за рівнем смертності Україна посідає перше місце в Європі. Середня очікувана тривалість життя в Україні становить близько 66 років. За цим показником Україна відстає від Німеччини на 11 років, Франції – на 12, Швеції – на 13, а також від найближчих європейських сусідів – Польщі, Угорщини, Болгарії, Словаччини. Прогнози експертів ООН вказують на те, що населення України і в подальшому матиме тенденцію до скорочення, а демографічні характеристики – до погіршення. Скорочення населення відбувається високими темпами, доповнюючись міграційними втратами населення продуктивного віку та високого професійно-кваліфікаційного рівня.

Забруднення навколишнього середовища, погіршення умов життя, нерациональне харчування, поширення шкідливих звичок, слабкість державної політики у сфері охорони здоров'я, яка демонструє неспроможність взяти під контроль поширення таких захворювань, як туберкульоз і СНІД, зниження якості медичного обслуговування в цілому, негативно позначилися на здоров'ї громадян України. Як наслідок - значно збільшилася загальна захворюваність населення. Погіршення стану здоров'я населення не лише обумовлює зростання потреб у медичній та соціальній допомозі, спричиняє додаткове навантаження на бюджет.

З точки зору конкурентоспроможності, країна втрачає надто багато своїх громадян у найпродуктивнішому віці, а самі громадяни – втрачають можливості для підвищення рівня добробуту шляхом реалізації своєї освіти і професійного досвіду. Зниження якісних і кількісних характеристик людського потенціалу України демонструє формування замкненого кола: зниження рівня людського розвитку звужує можливості для структурних реформ в економіці, неререформована економічна система звужує можливості для реалізації людського потенціалу, сприяючи таким чином його деградації.

Економічні трансформації, що супроводжувались кризовими явищами, призвели до скорочення купівельної спроможності населення і спричинили суттєві структурні диспропорції у використанні трудового потенціалу та значне зростання диференціації доходів населення. Регіональна диференціація рівня людського розвитку призводить до нерівності можливостей та посилення міграційних процесів. Відновлення економічного зростання починаючи з 2000 р. призвело до позитивних зрушень у сфері оплати праці, мало наслідком зростання як номінальної, так і реальної заробітної плати. Проте її розмір, особливо у порівнянні з європейськими країнами, залишається на низькому рівні. Через це праця в Україні досі не стала повсюдно засобом гарантування гідного рівня життя громадян.

Особливу тривогу викликає загострення молодіжних соціальних проблем, серед яких – обмеженість доступу до освіти і працевлаштування, проблемність у забезпеченні житлом. Кожна третя молода людина не задоволена своїм соціальним статусом і лише третина бачить власну соціальну перспективу в

Україні. У молодіжному середовищі панує найвищий рівень безробіття, найчастіше вимушеного. Зберігається диспропорція між потребами ринку праці і кількістю спеціалістів, які готуються навчальними закладами. Непривабливими на ринку праці залишаються перспективи сільської молоді і покращення їх неможливе без якісних змін в сфері освіти та соціальної політики.

Реформи, що проводяться в Україні не є гендерно нейтральними. Наслідком змін, що відбуваються в Україні, є відтворення гендерної нерівності. Наразі жінки мають обмежений доступ до розподілу національних ресурсів, відбувається гендерна сегрегація на ринку праці. Жінки становлять значну частину зайнятих у маргінальній економічній діяльності. Жінки переміщуються з високооплачуваних галузей в галузі з більш низькою оплатою праці, заробітна плата жінок складає 75% від заробітної плати чоловіків. На вищих посадах в системі влади та державного управління, де приймаються політичні рішення, переважають чоловіки.

В економіці тривалий час домінував низький попит на якісну освіту, який дозволив існування нічим не виправданої кількості вищих навчальних закладів, сформував диспропорції між кількістю і якістю підготовлених спеціалістів. У результаті на ринку праці бракує фахівців належної кваліфікації, водночас за даними Державної служби зайнятості у 2007 році лише 32 % випускників ВНЗ отримали роботу.

Відбувається зниження доступності освіти (особливо дошкільної та вищої), у тому числі для дітей з обмеженими можливостями, дітей-сиріт і дітей із малозабезпечених сімей, які часто не охоплені освітою; поглиблюється розрив у рівні освіти між жителями міст і сіл, випускниками повних і малокомплектних шкіл. Погіршується якість загальнодоступних освітніх послуг; порушується принцип єдності навчання та виховання, взаємодії між освітньою системою і виробництвом, зокрема відбувається надмірне скорочення спеціальностей природничого і технічного напрямів, без яких неможливий перехід до сталого розвитку суспільства та інноваційної моделі економічної системи.

За оцінками Світового банку Індекс економіки знань, який розраховується з показників розвитку інноваційної системи, освіти і людських ресурсів, інформаційно-комунікаційних технологій та економічного режиму і державного управління, для України становить 5,55. Для провідних країн світу він перевищує 8,21 (Швеція, Сполучені Штати Америки, Фінляндія, Ірландія, Великобританія, Канада, Франція, Німеччина, Японія та Нідерланди). Українські університети практично не представлені у світових і європейських рейтингах. Кількість науково-технічних статей, надрукованих українськими вченими в провідних світових наукових журналах у 2006 р. становила 4 044 (проти 96 449 – вченими Великобританії, 23 033 – вченими Росії, 14 240 – вченими Ізраїлю). Частка України на світовому ринку наукомісткої продукції є меншою 0,1%, питома вага обсягу виконаних науково-технічних робіт складає біля 1% ВВП України, інноваційна активність промислових підприємств

залишається надзвичайно низькою, оновлення основних засобів не перевищує 5 % на рік, матеріально-технічна база наукових організацій швидко старішає. На фоні збільшення кількості осіб із науковими ступенями погіршується якість їх підготовки, посилюється відтік кадрів в інші сфери діяльності, міграція найбільш кваліфікованої та професійно придатної до творчого пошуку частини наукової еліти, зростає середній вік дослідників. Як наслідок, за даними глобального індексу конкурентоспроможності у 2007 р. серед 131 країни Україна, займаючи за рівнем вищої освіти та фахової підготовки 53 місце, за технологічним розвитком посіла 93, а за інноваціями – 65 місце.

Зберігається відставання у сфері інформаційно-комунікаційних технологій. Основними проблемами сфери є стихійність процесів впровадження телекомунікаційних мереж та комп'ютеризації, низька керованість ними з боку держави, нерегульованість підготовки та працевлаштування ІТ-спеціалістів.

Україна не належить до числа інформаційно незалежних держав. Неєфективність системи державного регулювання національного медіа-простору, нерозвиненість національної системи збору та поширення інформації, розвитку культурних індустрій, вразливість інформаційного простору щодо зовнішніх впливів, слабка орієнтованість на задоволення суспільних потреб, низький рівень присутності у глобальному медіа-просторі, висока інформаційна і технологічна залежність від іноземних держав та медіа-структур створює низку реальних загроз національній безпеці України. Ненормована та безконтрольна присутність в українському інформаційному просторі закордонних, передусім російських, ЗМІ утворила потужний канал впливу на свідомість українських громадян.

Нинішній стан культурного простору продовжує продукувати в громадян України істотні відмінності у світоглядних, ціннісних орієнтаціях, поглядах на минуле і майбутнє країни, на шляхи її подальшого розвитку. Присутність у національному культурно-символічному просторі рудиментів імперсько-радянської тоталітарної доби продовжує дезорієнтувати національну свідомість українців. Відбувся занепад важливих масових культурних практик, таких, як читання книжок і періодики, відвідування театрів, кінотеатрів, музеїв тощо. Нові форми культурних практик та організації дозвілля через свою високу вартість стали сферою споживання здебільшого заможних верств населення. Спостерігається зростання відмінностей у культурних практиках населення залежно від місця проживання. За статистичними даними мешканці міст сьогодні витрачають на відвідування культурних закладів та відпочинку у 3,5 рази більше коштів, аніж селяни. Зберігається розрив у можливостях доступу до каналів телебачення, друкованих ЗМІ, Інтернету мешканців великих міст та сільської місцевості. Близько 70 % історичних пам'яток перебувають у незадовільному технічному стані, 10 % – у аварійному. Через брак експозиційних площ лише мала частка музейних фондів доступні для відвідувачів. Майже знищено інфраструктурну базу аматорства, у незадовільному стані перебуває мережа будинків культури та технічної творчості. Триває скорочення чисельності учнів у школах естетичного

виховання, незадовільним є стан матеріальної бази цих шкіл. Відбувається відплив за кордон талановитої мистецької молоді. Низька конкурентоспроможність та затребуваність національних культурних індустрій зумовлює домінування у мовно-культурному просторі України зарубіжної культурної продукції. Ситуація ускладнюється слабким захистом авторських та суміжних прав, наявністю великого за обсягом «піратського» ринку культурної продукції. З кількох сотень фільмів, що демонструвалися в українському кінопрокаті у 2007 році, лише 3 % – українські, решта – американські та російські, з невеликою часткою європейського кіно. Записи українських виконавців складають 15–20 % музичного ринку та радіо ефіру. Українська культура повільними темпами інтегрується в європейський та світовий культурний простір. Сучасне національне мистецтво, література, культурні індустрії далі демонструють певну ізольованість від європейських тенденцій і практик.

Проблеми переходу до ринкової економіки мали наслідком те, що за браком фінансових, виробничих та матеріальних ресурсів держава виявилася неспроможною гарантувати своїм громадянам низку взятих на себе обов'язків. Так, конституційно проголошені права на житло (ст. 47), на достатній життєвий рівень (ст. 48), на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування (ст. 49), безпечне для життя і здоров'я довкілля відшкодування завданої порушенням цього права шкоди (ст. 50), безплатну вищу освіту (ст. 53) та ін., залишаються здебільшого декларативними. Система судочинства із звинувачувальним ухилом не забезпечує конституційне право людини на справедливий суд. Це сприяє поширенню правового нігілізму в суспільстві та сумнівів громадян у спроможності держави забезпечити їх конституційні права. Станом на кінець 2007 року Україна посідає третє місце за кількістю звернень своїх громадян до Європейського суду з прав людини.

Громадяни України у своїй переважній більшості незадоволені своїм соціально-економічним становищем і розвитком країни в цілому. Переконані у тому, що в Україні не існує справедливого судочинства, - 90%; не існує права на гідний людини рівень життя, - 71%; незадоволених тим, як в Україні функціонує демократія, - 61%; оцінюють загальну ситуацію, в якій протікає їхнє життя, як «погана» або «дуже погана» - 50% громадян.

Отже, зазначені показники дозволяють зробити висновок про те, що в Україні існує певний розрив між декларованими державою цінностями-цілями та реально існуючими практиками. Такий стан справ не сприяє гуманітарному розвитку України, суспільній консолідації, оскільки суперечить традиційним цінностям суспільства – повазі до людської гідності, справедливості та солідарності.

II. ФОРМУВАННЯ НОВОЇ ЯКОСТІ ЖИТТЯ

Провідним напрямом гуманітарного розвитку України є цілеспрямоване формування нової якості життя громадян. Ця нова якість полягає у створенні умов для належної реалізації можливостей та здібностей кожного члена

суспільства шляхом забезпечення можливостей для продуктивної зайнятості та отримання доходу, який відповідає значимості цієї праці для суспільства та спроможний гарантувати йому гідний рівень життя та задоволення фізичних та духовних потреб.

Основним механізмом забезпечення довгострокової самодостатності та конкурентоспроможності України у глобалізованому світі має стати формування нової якості життя людини на основі якісного розвитку людського потенціалу нації, що зумовлює необхідність збільшення інвестування в людський капітал, розвиток соціальної інфраструктури та підвищення якості життя найбільш чисельних (а не лише найбідніших) прошарків населення як підґрунтя для формування середнього класу – основи стабільності суспільства. Практична реалізація такого принципу перетворює соціальну політику на один з провідних чинників гуманітарного розвитку, робить її дієвою складовою стратегії досягнення національної солідарності

Підвищення якості життя має досягатися комплексом економічних, соціальних та соціокультурних заходів.

Основні напрямки державної політики щодо формування нової якості життя передбачають:

- розвиток системи охорони здоров'я та впровадження пріоритетів здорового способу життя;
- гармонізацію людського і природного середовища;
- заохочення народжуваності, підтримку та розвиток сім'ї;
- розвиток доступної та безперервної освіти;
- створення умов для гідної результативної праці;
- підвищення добробуту населення через впровадження високих соціальних стандартів життя;
- забезпечення надання належних послуг соціальної сфери на основі її якісного удосконалення.

1. Розвиток системи охорони здоров'я та впровадження пріоритетів здорового способу життя

Забезпечення збереження та зміцнення здоров'я населення, продовження періоду активного довголіття, тривалості життя людей, орієнтації на здоров'я як соціальну цінність, яка забезпечує громадянину конкурентоспроможність на ринку праці, професійне довголіття, пов'язаний з цим добробут - одна з визначальних складових гуманітарної політики держави, підґрунтя поліпшення

якості життя, зміцнення людського потенціалу, збереження генофонду українського народу.

Основними завданнями у цій сфері є:

- розробка та втілення збалансованої ефективної медико-економічної моделі охорони здоров'я, яка поєднуватиме активне запровадження страхової медицини та формування ринку медичних послуг із збереженням гарантій надання кваліфікованої безоплатної невідкладної медичної допомоги;
- суттєве розширення програм в галузі охорони здоров'я, які фінансуються з державного та місцевих бюджетів, орієнтація їх на інвестиції в удосконалення системи охорони здоров'я;
- забезпечення ефективного контролю якості надання медичної допомоги як у державному, так і в приватному секторах надання медичних послуг;
- орієнтація діяльності закладів охорони здоров'я на пріоритетний розвиток профілактики та раннього попередження захворювань;
- створення сприятливого для здоров'я довкілля: безпеки праці, споживання, життєдіяльності, відпочинку тощо;
- поширення та пропагування навичок здорового способу життя, включаючи правильне харчування, фізичну активність, відсутність шкідливих звичок, оптимістичний світогляд, раціональні стереотипи поведінки населення в різних життєвих ситуаціях, забезпечення усвідомлення відповідальності громади та конкретної людини за збереження і поліпшення свого здоров'я і здоров'я членів сім'ї;
- пріоритетний розвиток курортно-рекреаційної та спортивно-профілактичної сфер з метою задоволення потреб населення країни у повноцінному відпочинку, оздоровленні, профілактиці захворювань, відновленні фізичних і духовних сил людини, зменшення соціально-економічної нерівності щодо доступу до зазначених ресурсів.

2. Гармонізація людського і природного середовища

Гармонізація людського і природного середовища є запорукою сталого розвитку держави, який узагальнює в собі процес збереження і відтворення генофонду нації, активізацію ролі кожної окремої людини в суспільстві, забезпечення її прав і свобод, збереження навколишнього природного середовища, формування умов для відновлення біосфери та її локальних екосистем, орієнтацію на зниження рівня антропогенного впливу на природне середовище й гармонізацію розвитку людини в природі. Провідною характеристикою якості взаємовідносин людського суспільства і довкілля в

конкретних соціально-економічних умовах є стан здоров'я населення в цілому та кожної людини зокрема.

Основними завданнями у напрямі гармонізації людського і природного середовища є:

- досягнення безпечного для здоров'я людини стану навколишнього природного середовища;
- підвищення громадської свідомості з питань охорони та збереження навколишнього природного середовища;
- підвищення якості повітря та запобігання змінам клімату;
- підвищення якості поверхневих і підземних вод;
- забезпечення екологічної безпеки, зменшення навантаження на навколишнє природне середовище, зумовленого економічним зростанням;
- удосконалення регіональної екологічної політики, зменшення негативного впливу процесів урбанізації на навколишнє природне середовище;
- припинення втрат біо- та ландшафтного різноманіття, розвиток заповідної справи.

3. Заохочення народжуваності, підтримка та розвиток сім'ї

Підвищення народжуваності має принципово важливе значення для якісного оновлення суспільства, надання гуманітарному розвитку орієнтації на довгострокову перспективу формування сучасної конкурентоспроможної української нації. Створення повноцінних умов для розвитку дітей в умовах гармонійної сім'ї є оптимальним шляхом забезпечення стабільності та наступності культурно-етичного середовища.

Основними завданнями у цій сфері є:

- поліпшення репродуктивного здоров'я населення на основі пропаганди здорового способу життя, впровадження відповідних програм ранньої діагностики та якісного лікування порушень репродуктивного здоров'я населення;
- поліпшення якості та рівня медичного забезпечення материнства і дитинства, поліпшення матеріально-технічної бази акушерських та педіатричних закладів; забезпечення їх необхідними медикаментами; розширення спектру медичних послуг, які надаються сім'ям, що проживають у сільській місцевості;

- підтримка добробуту сімей з дітьми: забезпечення своєчасного надання одноразової матеріальної допомоги при народженні дитини, щомісячної додаткової допомоги саодиноким матерям і малозабезпеченим багатодітним сім'ям;

- поліпшення житлово-побутових умов сімей, зокрема надання цільових довгострокових кредитів на купівлю або будівництво житла для молодих сімей; підвищення ефективності механізму пільгового кредитування цих сімей залежно від чисельності дітей в сім'ї; розробка сучасних нормативів та умов надання соціального житла, вдосконалення системи адресної допомоги в оплаті цього житла для малозабезпечених сімей з дітьми;

- формування системи суспільних та особистих цінностей, орієнтованих на сім'ю з двома й більше дітьми;

- надання пріоритетної підтримки сім'ям з дітьми з метою забезпечення молодому поколінню рівного доступу до освіти, медичного обслуговування, професійної підготовки, що дозволить сформувати людський потенціал, який відповідатиме потребам трансформованої економіки країни.

4. Створення дієвої системи доступної неперервної освіти як базису соціальної і професійної мобільності населення

В умовах трансформації економіки і з підвищенням ролі новітніх технологій у виробництві освіта є необхідною умовою та основним засобом перетворення людського потенціалу в якісний людський капітал. Освіта, що відповідає потребам суспільства та ринку праці, відіграє потужну роль у гуманітарному розвитку, оскільки дозволяє сформувати у кожної людини здатність швидко адаптуватися до сучасних соціально-економічних реалій та забезпечувати собі належну якість життя.

Основними завданнями у цій сфері є:

- розширення практики формування державного замовлення на підготовку фахівців вищими та спеціальними учбовими закладами для представників соціально вразливих верств населення;

- забезпечення рівного доступу до якісної безкоштовної освіти представників різних соціальних верств населення, регіонів тощо;

- заохочення здійснення громадянами витрат на отримання освіти для себе та членів сім'ї шляхом створення відповідних кредитних, страхових програм, системи податкового кредиту;

- застосовування децентралізованого підходу до професійного навчання з метою врахування потреб регіональної економіки та задоволення освітніх потреб місцевого населення;

- запровадження гуманістичного характеру освіти на основі вільного розвитку особистості, вихованні соціальної активності та патріотизму;

- здійснення якісних змін в системі підвищення кваліфікації та підготовки кадрів, забезпечення їх відповідності тенденціям розвитку ринку праці та потребам людини удосконалювати свій освітній та кваліфікаційний рівень протягом всього життя.

5. Створення умов для гідної результативної праці

Створення умов для гідної результативної праці є провідним важелем забезпечення практичної реалізації людського потенціалу нації. Реалізація права людини на працю відіграє визначальну роль у процесі її соціалізації, створює мотивацію для самовдосконалення та розвитку творчого потенціалу нації. Оптимізація структури зайнятості, трансформація системи оплати праці та удосконалення регулювання ринку праці не лише дозволять досягти суттєвого підвищення рівня життя широких верств населення, але й сприятимуть наближенню соціальної структури до європейських зразків: подоланню масштабної бідності, створенню чисельного середнього класу, зменшенню рівня соціального розшарування.

Основними завданнями державної політики на ринку праці є:

- забезпечення формування єдиної національної ціни праці, здатної забезпечити нормальне відтворення сучасного висококваліфікованого працівника, приведення диференціації оплати праці у відповідність з її кількістю і якістю;

- впровадження гнучких форм зайнятості з метою вирішення проблем безробіття та пошуку шляхів оптимізації використання робочої сили;

- впровадження новітніх соціально-правових механізмів регулювання поведінки особи в сфері трудових відносин, через розвиток колективно- та індивідуально-договірного врегулювання питань у сфері праці та соціального захисту;

- підвищення мобільності робочої сили шляхом поширення інформації про становище на регіональних ринках праці, стимулювання попиту на робочу силу, розробка економічних механізмів заохочення роботодавців до створення нових робочих місць, насамперед – у регіонах з надлишковими трудовими ресурсами, розвитку вахтових методів тимчасового працевлаштування, демократизації ринку житла тощо;

- мінімізація негативних наслідків зовнішньої трудової міграції, здійснення заходів щодо заохочення повернення трудових мігрантів на Батьківщину та забезпечення їхньої адаптації, в тому числі шляхом стимулювання підприємництва і самозайнятості;

- реалізація принципів соціального партнерства на ринку праці, забезпечення прозорості трудових відносин, відкритості ринку праці для справедливої конкуренції, поступове витіснення його тіньових сегментів;

- розвиток інструментарію заохочення населення України до самозайнятості та здійснення підприємницької діяльності.

6. Підвищення добробуту населення через впровадження високих соціальних стандартів життя

Забезпечення громадянам належного рівня доходів є концентрованим виразом спроможності суспільства захищати право людини на гідне життя. Вирішення завдань підвищення життєвого рівня населення, подолання бідності, зменшення майнового та соціального розшарування створюють підґрунтя для ефективного збереження і відтворення трудового потенціалу, розвитку охорони здоров'я, освіти, культури, інших галузей соціальної інфраструктури.

Основними завданнями у цій сфері є:

- послідовне підвищення мінімального розміру оплати праці та наближення його до рівня прожиткового мінімуму;

- забезпечення зростання реальної заробітної плати як основного джерела грошових надходжень населення та важливого стимулу до трудової активності відповідно до зростання ВВП, наближення рівня заробітної плати до реальної вартості робочої сили на ринку праці, поступового доведення частки оплати праці в структурі ВВП до рівня, характерного для країн-членів ЄС;

- цілеспрямоване формування прошарку населення з середнім рівнем доходів як основи утворення середнього класу в Україні;

- практична реалізація пенсійної реформи з поступовим переходом до обов'язкової накопичувальної системи пенсійного страхування та впровадження паралельної системи добровільного пенсійного страхування;

- запобігання подальшій соціальній поляризації, подолання бідності, створення ефективної системи захисту населення від соціальних ризиків.

7. Забезпечення надання належних послуг соціальної сфери на основі її якісного удосконалення

Реалізація стратегічного курсу на досягнення в Україні європейських стандартів життя має ґрунтуватися насамперед на радикальному підвищенні якості та ефективності надання послуг соціальної сфери. Лише в разі вжиття дієвих заходів у цьому напрямку видається можливим органічне поєднання завдань стимулювання економічного зростання та послідовного ефективного гуманітарного розвитку.

Основними завданнями удосконалення соціальної сфери є:

- встановлення комплексу обов'язкових для дотримання при розробці програм соціально-економічного розвитку державних соціальних стандартів і нормативів, забезпечення їх наукової обґрунтованості, диференційованого за соціально-демографічними ознаками підходу, прозорості та громадського контролю при їхньому визначенні та застосуванні;
- приведення у відповідність до міжнародних норм і стандартів національних соціальних стандартів, зокрема, тих, які стосуються питань оплати праці, підвищення пенсійного забезпечення, загальнообов'язкового державного соціального страхування, надання соціальної допомоги тощо;
- реформування системи надання соціальних пільг, із забезпеченням їх адресного характеру та поетапним переходом до надання пільг у готівковій формі за добровільним вибором громадян, які мають відповідне право;
- пріоритетне спрямування державних соціальних видатків на: збереження системоутворюючих елементів комплексу соціальної сфери, забезпечення мінімальних гарантій конституційних прав громадян, збереження потенціалу для розвитку соціальної сфери в майбутньому;
- радикальне підвищення якості та ефективності надання послуг соціальної сфери шляхом диверсифікації постачальників послуг соціальної сфери та удосконалення механізмів розміщення і реалізації замовлень на надання послуг при збереженні за державою функцій забезпечення мінімальних соціальних стандартів;
- впровадження засобів заохочення участі суб'єктів господарювання у вирішенні завдань соціального розвитку на місцевому або загальнодержавному рівні, активне пропагування цінностей та стандартів соціально відповідального бізнесу.

III. ФОРМУВАННЯ СУСПІЛЬСТВА ЗНАНЬ

Формування суспільства знань як нової суспільно-економічної формації у ХХІ сторіччі зумовлене особливою роллю знання у сучасному цивілізаційному розвитку. Конкурентні переваги країн усе менше визначаються багатством природних ресурсів чи дешевою робочою силою і все більше – технічними інноваціями та конкурентним застосуванням знань, що посідають перше місце серед факторів суспільного розвитку, сприяють досягненню взаємодоповнюючих цілей забезпечення стійкого економічного зростання, підвищення суспільного добробуту, стимулювання соціальної злагоди, розвитку людини.

Суспільство знань визначає тип економіки, в якій знання відіграють вирішальну роль, а їх виробництво стає джерелом розвитку.

Інтенсивний постіндустріальний розвиток українського суспільства і національної економіки як суспільства знань потребує створення необхідних інституційних передумов й актуалізації ресурсів для модернізації науково-технічної, інноваційної систем та розвитку інтелектуального потенціалу.

Основні напрямки державної політики щодо формування суспільства знань передбачають:

- створення інформаційного (мережевого) суспільства на базі інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ);
- стимулювання використання результатів наукових досліджень і розробок для інноваційного розвитку економіки;
- розвиток інтелектуального потенціалу нації шляхом забезпечення конкурентоспроможності освіти, модернізації культурної політики та сприяння соціальній та громадянській активності людини.

1. Створення інформаційного (мережевого) суспільства на базі інформаційно-комунікаційних технологій

Географічні перешкоди та державні кордони більше не є суттєвою завадою для практично миттєвого поширення інформації у планетарному масштабі. Однією з фундаментальних особливостей сучасного глобального розвитку є бурхливий розвиток інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ), формування планетарного інформаційного суспільства, потужне розгортання процесів медіа-глобалізації. Одним із ключових викликів глобалізації та критерієм високорозвинутості країни виступає її паритетна участь у світовому інформаційному обміні та світовому поділі праці у сфері ІКТ.

Основними завданнями у цій сфері є:

- подальша технологічна модернізація із орієнтацією на участь у міжнародному поділі праці у сфері ІКТ;
- створення потужної й конкурентоспроможної національної системи інформаційного виробництва, здатної забезпечити всебічний розвиток людини та консолідувати суспільство на ґрунті спільних цінностей та національних завдань.

Подолання відставання у впровадженні ІКТ, комп'ютеризації та поширення Інтернет потребує реалізації наступних завдань:

- систематизоване поширення телекомунікаційних мереж й подальша комп'ютеризація; випереджаюче – протягом 3-5 років – подолання комп'ютерної неграмотності населення; розвиток українського сектору Інтернет, включаючи нормативно-правове забезпечення діяльності вітчизняних Інтернет-ЗМІ; інтенсифікація впровадження Інтернет-сервісів у різні сфери суспільного та економічного життя;

- впровадження цифрового мовлення в середньостроковій перспективі (до 2015 року), досягнення стовідсоткового частотного покриття території України діючими каналами мовлення та мережами мовлення, подальший і регульований державою розвиток багатоканальних телекомунікаційних мереж, технологічна модернізація державних та комунальних ТРО.

2. Стимулювання використання результатів наукових досліджень і розробок для інноваційного розвитку економіки

Інноваційний розвиток, обраний Україною в якості стратегічного пріоритету, має спиратися як на головну конкурентну перевагу - на реалізацію людського потенціалу, тобто якнайефективніше застосування праці, знань, вмінь, інтелектуального капіталу для забезпечення конкурентоспроможності економіки країни.

Пріоритетними завданнями інноваційної політики держави є:

1). Реструктуризація системи стратегічних пріоритетів інноваційного розвитку, яка передбачає:

- скорочення кількості пріоритетних напрямів інноваційного розвитку, збереження тих, в яких Україна має суттєвий науковий здобуток і перспективи розвитку (освоєння новітніх, у тому числі відновлюваних, джерел енергії, високотехнологічних галузей промисловості, машинобудування, матеріалознавство, створення індустрії наноматеріалів, біотехнології, технологічний розвиток агропромислового комплексу, хіміко-фармацевтичні технології; впровадження новітніх технологій та обладнання у сфері медичного обслуговування; інформаційні технології та системи зв'язку);

- впровадження спеціальних програм, які стимулюють інноваційне підприємництво визначених пріоритетних напрямків, для чого доцільно використати практику країн Євросоюзу (зокрема, підтримку пріоритетних напрямів досліджень в 7-й Рамковій програмі);

- врегулювання діяльності складових національної інноваційної системи: бізнес-інкубаторів, технопарків, технополісів, венчурних фондів, "бізнес-ангелів" тощо, механізмів взаємодії їх між собою та з іншими суб'єктами інноваційної діяльності;

- становлення вертикально інтегрованих науково-виробничих структур з повним технологічним циклом від інноваційної розробки до виробництва, реалізації та технічної підтримки експлуатації нових продуктів на підґрунті економічної інтеграції галузевих НДІ та компаній-споживачів наукового продукту.

2). Розробка та запровадження заходів фінансової підтримки інноваційних проектів, в тому числі:

- вдосконалення механізмів державного програмно-цільового фінансування інноваційних проектів, у тому числі шляхом впровадження конкурсних засад;

- запровадження інструментів здешевлення кредитів і заохочення комерційних банків до активнішого кредитування інноваційних проектів;

- розробка адекватних критеріїв відбору інвестиційних та інноваційних проектів для державної підтримки, в тому числі – шляхом внесення змін до Закону України «Про інноваційну діяльність»;

- відновлення системи податкових пільг на підтримку інноваційної діяльності, зокрема: передбачених Законом України «Про інноваційну діяльність», запровадження прискореної амортизації обладнання, придбаного в рамках інноваційних проектів, звільнення від імпортного мита обладнання, ввезеного в Україну в рамках реалізації таких проектів тощо.

3). Формування належного захисту інтелектуальної власності, що має передбачати:

- вдосконалення законодавчої бази, що регламентує охорону інтелектуальної власності;

- спрощення процедури отримання патентів;

- створення загальної інформаційної електронної мережі, яка б містила інформацію стосовно існуючих науково-технічних розробок та можливостей впровадження розробок у виробництво;

- розвиток національної системи трансферу технологій та забезпечення належного її інформаційного супроводження.

4). Заохочення створення партнерств, альянсів та інших організаційних структур, що поєднують науку, вищу освіту, розробки, виробництво і дають можливість реалізації великомасштабних міжгалузевих мегапроектів по створенню і освоєнню виробництва високотехнологічної продукції.

5). Формування сучасної інноваційної культури, трансформацію суспільних цінностей в напрямку визнання пріоритетів творчої праці,

самовдосконалення і самонавчання, соціально відповідального підприємництва, законослухняності та правової компетентності.

3. Розвиток інтелектуального потенціалу нації

Інтелектуальний потенціал країни є базовим структурно-утворюючим елементом формування суспільства знань та головним ресурсом динамічного зростання економіки і науково-технічного прогресу країни.

Розвиток інтелектуального потенціалу передбачає створення умов для отримання конкурентоспроможної освіти та модернізацію культурної політики.

Україна чітко визначила намір входження в освітній та науковий простір Європи. Зобов'язання і відповідальність, які взяла на себе Україна, приєднавшись до Болонського процесу, вимагають упровадження принципів Болонської декларації, визначальними з яких є: якість підготовки фахівців; зміцнення довіри між суб'єктами освіти; відповідність європейському ринку праці; мобільність; сумісність кваліфікації на вузівському та після-вузівському етапах підготовки; посилення конкурентоспроможності системи освіти.

Основними завданнями у цій сфері є:

- формування європейських стандартів якості освіти, розвиток системи зовнішнього незалежного оцінювання і моніторингу якості освіти як потужного чинника рівного доступу до освіти, підвищення її якості;
- остаточний повсюдний перехід на два цикли навчання – бакалаврський і магістерський;
- запровадження європейської системи трансферу кредитів (за зразком ECTS) як ефективного засобу забезпечення широкомасштабної мобільності студентів та викладачів;
- запровадження європейської системи наукових ступенів, що відповідає історичній освітній традиції українських університетів;
- створення спеціальних посередницьких організацій і агентств з контролю за якістю й ефективністю діяльності ВНЗ;
- диверсифікація джерел фінансування освіти, залучення бізнесу до фінансування наукової та освітньої діяльності;
- інтеграція стратегій розвитку освіти і науки, посилення наукової складової в діяльності університетів;
- розширення реальної автономії вищих навчальних закладів;

- надання всебічної державної підтримки міжнародного освітнього та науково-технічного обміну.

Створення сприятливих умов щодо розвитку інтелектуального капіталу потребує:

- дотримання встановлених законом норм фінансування освіти і науки як фундаменту забезпечення конкурентоспроможності країни у задекларованому розмірі 1,7 % ВВП та наближення норм фінансування до європейських стандартів – 2-3% ВВП ;
- децентралізації та посилення гнучкості професійного навчання;
- реалізації концепції професійної освіти “протягом життя”;
- вдосконалення трудового законодавства відповідно до двоступеневості вищої освіти;
- забезпечення відповідності рівня доходу рівню професійної кваліфікації;
- інвестування у розвиток культури.

Ключовою ознакою постіндустріальної доби постає нове розуміння культури як феномену, що потужно впливає на розвиток нових технологій, на кваліфікацію працівників, на ефективність менеджменту, соціальні та політичні практики членів суспільства, мотивацію економічної діяльності людини, національну ідентифікацію людини і громадянина тощо. Розвинена, динамічна та доступна культура є живильним середовищем, в якому формується і реалізується креативний (творчий) потенціал людини - головної рушійної сили науково-технологічного та суспільного прогресу.

Спираючись на національні еліти, Українська держава покликана осучаснити національну модель культурної політики, а саме:

- 1) українська національна культура має стати модерною й конкурентоспроможною, утвердитися не лише у межах фольклорно-поетичного простору, а й поза колом традиційних жанрів та стилів, засвоїти новітні сфери творчості та культурних практик. Українці мають зберегти своє неповторне культурне обличчя, засвідчити оригінальний, пізнаваний образ української культури у свідомості світового співтовариства;

- 2) об'єднавчий потенціал української культури має стати потужним чинником національної ідентичності та єдності. У суспільній свідомості має утвердитися сприйняття української культури як сукупності культур всіх національних меншин та етнічних груп, інтегрованих у єдиний культурний організм.

Основними завданнями у цій сфері є:

- збереження та розвиток культурного різноманіття мовно-етно-релігійних складових сучасного українського суспільства як потужного ресурсу гуманітарного розвитку, культурного збагачення нації;
- визнання пріоритетності розвитку, підтримки та поширення сфери функціонування культури титульного етносу - інтегруючого чинника національної ідентичності, основи сталого розвитку Української держави-нації;
- підтримка всебічного розвитку і функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя на всій території України з одночасними гарантіями вільного розвитку російської та інших мов національних меншин, особливо тих, які опинилися під загрозою зникнення;
- забезпечення динамічного розвитку національних культурних, креативних індустрій як важливої складової розвитку творчого потенціалу людини та потужного потенціалу економічного розвитку країни, створення повноцінного ринку якісних та доступних культурних послуг шляхом запровадження податкових пільг українським виконавцям, видавцям, кінематографістам тощо, формування сприятливого інвестиційного клімату у сфері креативних індустрій; використання креативних індустрій у розвитку регіонів має стати джерелом притоку інвестицій та фінансових надходжень, створення робочих місць, активізації культурного життя;
- розширення доступу до надбань культури, культурно-мистецьких послуг всіх верств українського суспільства, особливо мешканців малих міст і сіл;
- поповнення фондів публічних бібліотек українськими книжками, пропагування книжки і читання серед дітей та молоді; сприяння виробництву і широкому прокату українських фільмів, запису та популяризації вітчизняної академічної та сучасної музики, розвитку мережі книгарень та кінотеатрів; розвиток професійного мистецтва, всіх його напрямів і жанрів, зокрема, заснованих на новітніх технологіях: відео-арт, цифрове кіно, комп'ютерні інтерактивні твори тощо, пошук та впровадження інноваційних моделей позабюджетного фінансування мистецької творчості;
- реабілітація історичної пам'яті українців, елімінація імперсько-радянських стереотипів щодо оцінок українського минулого, унормування переліку державних свят, топоніміки, які б не суперечили українській історії та національній традиції;
- актуалізація та збереження національної культурно-історичної спадщини, створення системи її електронного обліку, перетворення історико-культурної спадщини на ключовий чинник національної ідентичності, освіти та виховання молоді, реалізації креативного потенціалу українського суспільства.

- розвиток і модернізація мережі музеїв та заповідників, зокрема, через залучення недержавних інвестицій та меценатських коштів, які здатні дати поштовх розвитку галузей економіки, що ґрунтуються на культурній спадщині (художні промисли, культурний туризм, туристична інфраструктура). Завершення культурно-мистецьких проєктів «Мистецький Арсенал», «Гетьманська столиця» в Батурині, розвиток історико-культурних заповідників «Хортиця» та «Чигирин» тощо;

- популяризація української культури, просування національного культурного продукту поза кордони України шляхом розширення творчих контактів українських митців із закордонними мистецькими центрами, підтримка їх участі в міжнародних мистецьких програмах, фестивалях, конкурсах, виставках тощо, а також використовуючи можливості закордонного українства, яке є потужним ресурсом гуманітарного розвитку нації.

Подальше утвердження свободи слова, яка стала реальним здобутком української демократії, вимагає модернізації національного інформаційного простору. В умовах значної інтенсифікації інформаційних впливів та застосування високоефективних технологій маніпуляції свідомістю психологічно стабільна особистість, яка поділяє цінності свого соціуму, та є лояльною до держави, яка ці цінності реалізує, розглядається як один із ключових чинників національної безпеки держави.

Основними завданнями у цій сфері є:

- прискорення реформування національної медійної системи, модернізації її стандартів, створення системи суспільного мовлення;

- відновлення цілісності загальнонаціонального культурно-комунікаційного простору, порушеного внаслідок тривалої культурної асиміляції.

Формування соціальної та громадянської активності людини є необхідною умовою розвитку демократії, становлення громадянського суспільства та, водночас, засобом гарантування інтересів, прав та свобод людини і громадянина, забезпечення всебічного гармонійного розвитку особистості та реалізації її творчого потенціалу.

У сучасному світі соціальне партнерство — один із найважливіших аспектів організації соціального ринкового господарства й один із суттєвіших аспектів партнерства між людьми в процесі виробництва і громадського життя. Інститут соціального партнерства в Україні має стати тим повноцінним регулятором тристоронніх відносин „державо-роботодавець-працівник”, що сприяє утвердженню справедливого розподілу соціально-економічних ресурсів держави. Співробітництво найманих працівників і роботодавців має базуватися на розвитку системи найманої праці з надійним соціальним страхуванням, охороною здоров'я, гарантіями зайнятості.

Інститути громадянського суспільства - професійні спілки, громадські організації та рухи, незалежні засоби масової інформації, органи самоорганізації населення за місцем проживання, релігійні громади – покликані генерувати громадянські ініціативи у різних сферах суспільного життя та створювати організаційні умови для їх підтримки та успішного здійснення. Вирішальною передумовою активізації інститутів громадянського суспільства є переконання громадян у можливості їх ефективного використання для обстоювання власних інтересів.

Партнерські взаємовідносини людини, суспільства, держави мають забезпечуватися шляхом:

- створення сприятливого суспільного контексту для самоорганізації громадянського суспільства на фундаменті конструктивних противаг державним структурам;
- забезпечення свободи асоціацій індивідів, пріоритетності інтересів людини в усіх сферах життєдіяльності;
- впровадження демократичних форм соціальної кооперації і активної протидії гіпертрофуванню корпоративних інтересів;
- створення механізмів взаємної відповідальності держави і структур громадянського суспільства, неформального соціального партнерства;
- посилення горизонтальних зв'язків між громадськими об'єднаннями для утвердження довіри між людьми і формування незаангажованого типу солідарності, що створює основу соціального капіталу будь-якого суспільства.

Модернізація країни неможлива без участі молоді як соціальної групи, найбільш схильної до новацій і перетворень. Участь у соціальному та суспільно-політичному житті - це засіб самореалізації, досягнення матеріального добробуту, забезпечення потреб та інтересів молодої людини.

Основними завданнями держави у напрямку підвищення соціальної активності молоді є:

- інституційне вдосконалення системи органів влади з питань роботи з молоддю, перенесення акценту роботи з центрального на місцевий рівень;
- посилення координації між цільовими державними та регіональними програмами, спрямованими на забезпечення соціального становлення й розвитку молодих громадян;

- розробка механізмів залучення молоді до діяльності державних органів влади й місцевого самоврядування, участі у громадській та політичній діяльності;
- реалізація програм дитячих та молодіжних організацій шляхом впровадження соціального замовлення, інтеграції до європейських і світових молодіжних структур;
- дотримання вимог «Європейської хартії щодо участі молоді в громадському житті на місцевому та регіональному рівні».

Одним із ключових критеріїв демократичного розвитку суспільства є забезпечення гендерної рівності. Гуманітарна політика української держави потребує реальних змін у ставленні до кожної особистості – жінки і чоловіка. Гендерна рівновага та гендерна демократія є невід’ємним чинником сталого розвитку суспільства та гарантією соціального прогресу. Забезпечення гендерної рівності є також запорукою гуманітарного розвитку та ознакою розвинутого громадянського суспільства, відповідності його європейським стандартам.

Основними завданнями у цій сфері є:

- забезпечити гендерне співвідношення на рівні не менше 30 до 70 тієї чи іншої статі у представницьких органах влади та на вищих щаблях виконавчої влади;
- забезпечити гендерний паритет на ринку праці;
- сприяти подоланню подвійної зайнятості серед жінок;
- скоротити розрив у доходах чоловіків та жінок;
- подолання гендерних стереотипів у суспільстві: в сфері освіти, засобах масової інформації, тощо.

IV. ЛЮДИНА І ДЕРЖАВА

Сутність, зміст і характер взаємодії держави та людини є важливим показником стану розвитку України як демократичної, соціальної, правової держави та формування гармонійно розвинутого демократичного суспільства. Конституція України в статті 3 закріплює, що людина, її життя і здоров’я, честь і гідність, недоторканість і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю, а права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави.

У сучасних політико-правових реаліях конституційно-правовий статус людини в Україні вимагає свого подальшого удосконалення. Перед усе йдеться про подолання пострадянських інерцій позитивістського закріплення державою широкого спектру прав і свобод людини та громадянина за відсутності реальних гарантій і механізмів їх реалізації.

Основними напрямками удосконалення нормативно-правових гарантій прав і свобод людини та громадянина є:

- розширення політичних прав громадян України, які сприятимуть їх участі в управлінні державними справами та участі в місцевому самоврядуванні;

- переосмислення широкого спектру соціальних прав і свобод людини і громадянина з метою їх наближення до реальних можливостей держави забезпечувати і гарантувати ці права. Оптимізація номенклатури соціальних прав і свобод людини і громадянина шляхом перегляду соціальних пільг;

- оптимізація системи “новітніх прав людини” – права на мир, екологічну та ядерну безпеку тощо;

- удосконалення організаційних форм і механізмів реалізації конституційних прав і свобод людини і громадянина, які можуть бути реалізовані колективно (права на вибори, референдуми, мирні збори, мітинги, походи і демонстрації, страйки тощо);

- створення конституційних механізмів для забезпечення належної реалізації конституційних прав і свобод для людей зі спеціальним соціальним (біженці, переміщені та повернуті особи, особи без громадянства, трудові мігранти, особи, позбавлені волі в судовому порядку, особи з обмеженими можливостями), віковим (діти, люди похилого віку), професійним (військовослужбовці) статусом. Формування правових механізмів індивідуалізації загальних конституційних прав і свобод для вказаних соціальних груп;

- узгодження індивідуальних прав людини і громадянина з правами таких колективних суб'єктів, як народ України, національні меншини і корінні народи, територіальні громади, політичні партії, профспілки, громадські організації, релігійні общини та ін.;

- посилення юридичної відповідальності за порушення прав і свобод людини і громадянина. Формування ефективних механізмів правової відповідальності держави та її органів, юридичних осіб та колективних суб'єктів публічного права (національні меншини, територіальні громади тощо) за порушення прав і свобод людини і громадянина;

- вдосконалення державного механізму формування та реалізації гендерної політики та політики рівних прав та можливостей чоловіків та жінок, розробка та впровадження стратегії гендерної рівності на національному та регіональному рівнях. Підвищення ролі жінок у національно-культурному, соціально-економічному, духовному розвитку суспільства, в процесі формування та функціонування державних органів, розробці й прийнятті законів та інших нормативно-правових актів на всіх рівнях державної влади та управління

- наближення системи конституційних прав і свобод людини та громадянина до новітніх міжнародних стандартів у цій сфері, з урахуванням міжнародних договорів України, ратифікованих в період з 1996 по 2008 роки тощо.

Основними завданнями щодо удосконалення судового захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні є:

- проведення судово-правової реформи з чіткою акцентуацією основного завдання судів загальної юрисдикції на захист прав і свобод людини і громадянина;

- реалізація Концепції реформи кримінальної юстиції з метою переорієнтації всіх учасників кримінального процесу з карально-репресивної на правозахисну функцію;

- здійснення системної роз'яснювальної роботи і правової допомоги для громадян України, які звертаються до міжнародних судових установ тощо.

Основними завданнями щодо удосконалення позасудового захисту прав і свобод людини та громадянина є:

- створити належні умови для розвитку та активної діяльності українських правозахисних організацій, визначити їх призначення в механізмі захисту конституційних прав людини в Основному Законі, законодавчо забезпечити їх спеціальний конституційно-правовий статус у сфері захисту прав і свобод людини і громадянина. Розробити та затвердити указом Президента України Концепцію діяльності правозахисних організацій в Україні;

- закріпити у Конституції України позапартійний спосіб призначення на посаду та звільнення з посади Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини; забезпечити умови для унеможливлення використання цієї посади в інтересах окремих політичних і соціальних груп. Створити правові механізми громадського контролю за діяльністю Уповноваженого Верховної Ради України, зокрема, з боку вітчизняних і зарубіжних правозахисних організацій;

- визначити правовий статус зарубіжних і міжнародних правозахисних організацій і порядок їх діяльності на території України та нормативно

закріпити правові форми захисту прав громадян України міжнародними правозахисними організаціями тощо.

Основними обов'язками держави щодо створення умов для гуманітарного розвитку є:

- формування в Україні політичної системи, в основу якої закладені принципи самоорганізації на основі інновацій, конкурентноздатності, випереджувачого розвитку та постійного відтворення основних ресурсів;
- створення умов для прискореної модернізації національної системи виробництва, формування “суспільства знань”, а також перебудови всього комплексу суспільних відносин на основі сучасних постіндустріальних стандартів й найактуальніших досягнень науково-технічного прогресу;
- забезпечення гендерної рівності як показника гуманітарного розвитку та ознаки розвинутого громадянського суспільства, відповідності його європейським стандартам та включення гендерного компонента у всі галузі суспільного життя: в політику, економіку, культуру;
- формування демократичного, консолідованого суспільства, де знання та можливості їх практичного застосування стануть важливим засобом самореалізації і розвитку особистості та незамінними чинниками сталого і прискореного розвитку держави.

Державна підтримка гуманітарного розвитку передбачає:

- створення необхідних фінансово-економічних умов для підвищення якості життя населення, створення умов для всебічного гармонійного розвитку людини, захисту її прав і свобод;
- налагодження партнерства між основними соціальними групами в сфері вирішення конкретних соціальних проблем, розвиток взаємодії між державою, некомерційними організаціями та бізнесом, демонополізацію соціальної сфери, диверсифікацію форм надання послуг на основі активного залучення всіх сегментів суспільства;
- врахування конкретних умов, у яких здійснюватиметься процес гуманітарного розвитку, визначення пріоритетів і включення їх до програм соціально-економічного розвитку на кожний рік відповідно до фінансових можливостей держави;
- поєднання державного впливу з ринковими формами управління, стимулювання якісних змін шляхом пріоритетного фінансування, кредитування, матеріально-технічного та валютного забезпечення, надання економічних пільг пріоритетам гуманітарного розвитку;

- проведення цілеспрямованої інституційної політики у сфері підвищення якості життя населення;
- залучення інвестицій до реалізації проектів в освітній, культурній та науковій сферах;
- узагальнення досвіду створення програм гуманітарного розвитку з урахуванням світових методик і стандартів та його поширення;
- запровадження моніторингу гуманітарного розвитку, основним завданням якого є збирання, вивчення і підготовка інформації для аналізу показників, що визначають якість життя населення, гармонійний розвиток людини.

Держава забезпечує гуманітарний розвиток через:

- дотримання гарантій безпеки людини і суспільства;
- розроблення та впровадження нормативно-правових актів щодо переходу на принципи сталого гуманітарного розвитку;
- опрацювання і реалізацію пріоритетних державних і регіональних програм соціально-економічного та культурного розвитку, екологічних програм, що визначають гуманітарні пріоритети;
- розміщення продуктивних сил у контексті ефективного розв'язання проблем гуманітарного розвитку;
- активізацію соціальної політики і забезпечення соціальних гарантій населенню;
- визначення основних напрямів і параметрів розвитку економіки, включаючи її структурну перебудову з урахуванням вимог всебічного гармонійного розвитку людини;
- розвиток державної системи моніторингу розвитку Людини в Україні, запровадження моніторингу гуманітарного розвитку через встановлення відповідних індикаторів, інформація щодо яких щороку подається у Національній доповіді про стан гуманітарного розвитку в Україні.

На регіональному рівні передбачається розроблення проектів програм соціально-економічного розвитку територій, формування місцевих бюджетів з урахуванням пріоритетності цілей і завдань гуманітарного розвитку, реалізація комплексу заходів збалансованого розвитку регіонів, серед яких першочергового значення надається:

- підвищенню якості життя населення;

- проведенню структурних змін в економіці регіонів стосовно зростання частки обробної промисловості з орієнтацією на виготовлення наукоємної продукції машинобудування та зниження обсягів ресурсоспоживання;

- підвищенню рівня економічного розвитку регіонів за рахунок раціонального використання внутрішньо регіональних умов, ширшого залучення ресурсів місцевого значення, сприяння розвитку підприємницької діяльності, трансформації аграрного сектора економіки регіонів з урахуванням рівня їх екологічної адаптованості;

- реконструкції промислових комплексів на регіональному рівні з урахуванням господарської місткості локальних екосистем, у тому числі господарських комплексів Донбасу та Придніпров'я;

- розвитку рекреаційно-оздоровчих комплексів у Причорномор'ї, Карпатах та підвищення ефективності використання рекреаційних ресурсів регіонів;

- здійсненню заходів щодо нормалізації екологічного стану та ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи, визначення шляхів розвитку та використання господарського потенціалу радіоактивно забруднених територій.

Гармонійне поєднання загальнодержавних і регіональних інтересів дасть змогу:

- забезпечити рівні можливості для всебічного гармонійного розвитку людини незалежно від місця проживання;

- врахувати особливості кожного регіону, своєрідність природно-ресурсних, географічних, історичних, економічних, соціальних та інших умов у контексті загальнодержавних інтересів;

- поліпшити конструктивність та ефективність реформ, надати їм соціально-екологічної спрямованості;

- визначити оптимальні обсяги та джерела покриття потреб регіонів у ресурсах багатопільового призначення, зокрема тих, що стимулюють розвиток людини в інтересах людини та її власними силами;

- створити ефективні механізми для регулювання гуманітарного розвитку регіонів із наданням додаткових повноважень органам місцевого самоврядування в частині формування і використання коштів місцевих бюджетів, у тому числі на розв'язання проблем гармонійного розвитку людини.

На місцевому рівні необхідно забезпечити активну взаємодію органів місцевого самоврядування і громадськості з питань розроблення місцевих

програм гуманітарного розвитку, оздоровлення середовища життєдіяльності, включаючи санітарне очищення, благоустрій тощо.

Головні зусилля мають бути спрямовані на забезпечення сталого гуманітарного розвитку населених пунктів, що передбачає:

- визначення ключової ролі та обов'язку територіальних громад у реалізації цілей гуманітарного розвитку;
- здійснення широкомасштабних заходів із соціально-економічного розвитку сільських населених пунктів з урахуванням вимог всебічного розвитку особистості;
- усунення диспропорцій у народногосподарських структурах населених пунктів, насамперед великих міст з надмірною концентрацією промисловості, та стагнації багатьох малих міських населених пунктів;
- виконання заходів щодо збереження довкілля на селітебних і незабудованих територіях, інших населених пунктах та приміських зонах, включаючи їх санітарне очищення, рекультивацію земель, озеленення і благоустрій;
- зміну стратегії містобудування у напрямі будівництва екологічно комфортнішого житла, малоповерхових будинків садибного типу, розвитку малих і середніх населених пунктів, створення сприятливого життєвого середовища з необхідною інфраструктурою соціально-побутового, культурного та рекреаційного обслуговування населення.

Гуманітарний розвиток може бути здійснений за умови ефективного міжнародного співробітництва та врахування національних інтересів України. Основними напрямками міжнародної діяльності держави щодо гуманітарного розвитку є:

- міжнародне партнерство у розв'язанні проблем гуманітарного розвитку;
- виконання зобов'язань, що випливають із членства України в міжнародних організаціях та її участі в міжнародних договорах, пов'язаних із гармонійним розвитком людини;
- забезпечення максимального врахування інтересів держави в діяльності міжнародних організацій на основі визнаного статусу країни з ринковою економікою;
- стимулювання залучення в Україну інвестицій на розв'язання гуманітарних проблем;

- поглиблення прикордонної співпраці регіонів у сфері формування конкурентної комунікаційної, екологічної та транспортної інфраструктури, розширення технологічних інновацій, активізація міжнародного бізнесу шляхом реалізації спільних проектів, створення фінансово-промислових груп, спільних підприємств, технополісів, технопарків тощо;

- розширення прав органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування з питань співробітництва з прикордонними областями і регіонами сусідніх держав щодо розв'язання гуманітарних проблем, надання гарантій залученню інвестицій у реалізацію регіональних програм соціально-економічного розвитку;

- участь у розробленні та реалізації міжнародних науково-технічних програм мінімізації глобального, регіонального і транскордонного впливу на стан довкілля екологічно небезпечних видів діяльності, програм реабілітації та попередження надзвичайних ситуацій у регіонах з критичним станом довкілля, а також програм ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру;

- розвиток високих технологій, методів дистанційного виявлення небезпечних ситуацій і явищ, поширення досвіду України з цих питань.

- адаптація міжнародного досвіду для розв'язання проблем гуманітарного розвитку.

Політика держави має базуватися на безумовному визнанні та високій оцінці заслуг наших закордонних співвітчизників. В умовах бездержавності українська діаспора активно репрезентувала інтереси національної спільноти у світі, зберігала традиції української культури, мову, пам'ять про історичне минуле свого народу. Зусиллями еміграції створювались і нині діють інтелектуальні та українознавчі наукові осередки, бібліотеки, встановлювались пам'ятники героям та провідникам нації. Завдяки нашим закордонним співвітчизникам, світ пізнав правду про Голодомор 1932-1933 рр., про долю в'язнів совісті, які відстоювали національну і людську гідність у боротьбі з тоталітаризмом. І сьогодні активність українських громад, їх патріотична позиція, не в останню чергу, спонукали уряди і парламенти багатьох країн визнати український Голодомор геноцидом.

Цей досвід унікальним у світовій історії і дає право українцями вважати себе зрілою національною спільнотою, пишатися своєю волею до свободи і самоствердження. Сьогодні він має послугувати справі відновлення української ідентичності, засвідчити тяглість національної історії, сприяти утвердженню позитивного іміджу України у світі.

V. МЕХАНІЗМИ РЕАЛІЗАЦІЇ КОНЦЕПЦІЇ

Реалізація Концепції гуманітарного розвитку України здійснюватиметься шляхом формування політики, що передбачає відповідні механізми з вирішення питань у цій сфері на державному, регіональному та місцевому рівнях, правове, фінансове та організаційне забезпечення, а також розвиток міжнародного співробітництва. Формування такої політики потребує розробки довгострокової Національної програми гуманітарного розвитку України, яка має стати основою формування Програми Кабінету Міністрів України протягом всього періоду, передбаченого на її виконання.

Правове забезпечення. Для забезпечення гуманітарного розвитку необхідно здійснити реформування законодавчої бази відповідно до нових умов розвитку держави, в тому числі удосконалити нормативно-правову базу для здійснення соціально-економічних перетворень, збалансованого розв'язання проблем соціально-економічного розвитку та збереження довкілля.

Для забезпечення гуманітарного розвитку необхідно також створити рамкові умови цього процесу - прийняти відповідні нормативно-правові акти, у тому числі приєднатися до відповідних міжнародних договорів, створити системи контролю та реагування .

Інституційне забезпечення. На державному рівні з метою послідовної реалізації основних принципів гуманітарного розвитку створюється Національна комісія з проблем гуманітарного розвитку України, яка забезпечує формування основ національної політики гуманітарного розвитку та здійснює координацію діяльності з цих питань.

Забезпечення гуманітарного розвитку передбачає формування скоординованих дій у всіх сферах суспільного життя, адекватної переорієнтації соціальних, екологічних та економічних інститутів держави, посилення державного регулювання процесом створення умов, які посилюють заінтересованість громадян, юридичних осіб і соціальних груп у вирішенні завдань всебічного гармонійного розвитку людини.

Державне управління гуманітарним розвитком передбачає розроблення системи програмних і прогностичних документів: коротко-, середньо- та довгострокових прогнозів, основним компонентом яких будуть складові соціально-культурного, освітнього та наукового рівнів, а також короткострокових прогнозів і програм галузевого, регіонального та державного рівнів.

Необхідно здійснити поступове реформування системи управління гуманітарним розвитком, обґрунтоване розмежування повноважень між центром та регіонами у зазначених сферах, розподіл конкретних функцій між органами управління.

Фінансове забезпечення. Основними засобами гуманітарного розвитку мають стати податково-бюджетне регулювання та залучення позабюджетних коштів. Фінансове забезпечення гуманітарного розвитку здійснюватиметься за

рахунок коштів підприємств, установ та організацій, Державного бюджету України, республіканського бюджету Автономної Республіки Крим, місцевих бюджетів та інших джерел. Фінансування запропонованих заходів за рахунок державного бюджету повинне здійснюватися з урахуванням реальних економічних можливостей.

ГЛОСАРІЙ

Гідна праця – засіб забезпечення сталого розвитку. Впровадження в економічну практику концепції «гідна праця – гідна оплата», що передбачає проведення відповідальної політики заробітної плати, сучасної міграційної політики і формуванні адекватної реаліям системи зайнятості з акцентом на робочі місця, галузі високої технологічності, інформатизації і сучасної організації.

Громадянське суспільство – комплексний соціальний інститут, який являє собою структуроване об'єднання громадян даної країни з розвиненими економічними, політичними, духовними та іншими відносинами і зв'язками, що взаємодіє з державою, функціонує на засадах демократії і права та утворює соціальний простір гуманітарного розвитку.

Гуманітарний розвиток – це така модель суспільного розвитку, що орієнтована на максимальне розкриття потенціалу людини, створення гідних умов для реалізації її інтелектуальних, культурних, творчих можливостей.

Індекс людського розвитку (HDI - Human Development Index) – визначається Організацією Об'єднаних Націй, є головним узагальнюючим показником, на основі якого формуються рейтинги рівня життя. Цей показник формується з чотирьох складових: тривалість життя, що очікується (life expectancy at birth), грамотність серед дорослого населення (adult literacy), доступність освіти - зведений показник того, наскільки вільним є доступ до вищих навчальних закладів всіх рівнів (combined primary, secondary and tertiary gross enrolment); валовий внутрішній продукт на душу населення (GDP per capita).

Людський потенціал, людський капітал – набуті знання, навички, мотивації, творчі здібності та енергія, що отримані через формальну освіту або через практичний досвід, це якості людини, що принципово впливають на результати активності. Складові людського капіталу: капітал освіти, капітал здоров'я, капітал культури. Поруч з економічним та символічним капіталом людський капітал нації формує її можливості у сучасному світі.

Рівень життя – рівень матеріального добробуту, що характеризує об'єм реальних доходів на душу населення і відповідним об'ємом споживання.

Середня очікувана тривалості життя – одна з основних інтегральних характеристик рівня та якості життя, починаючи від ефективності системи охорони здоров'я, екологічних умов, стереотипами поведінки та психологічним самопочуттям населення. Характеризує не тільки поточний стан речей, але й минулу якість життя відповідних поколінь, тому що стан здоров'я конкретної людини залежить від умов його існування з моменту народження. Як демографічний показник означає середню кількість років майбутнього життя людини, що досягла даного віку.

Соціальна нерівність (Social inequality) – форма соціальної диференціації, при якій окремі індивіди, соціальні групи, прошарки, класи знаходяться на різних ступенях вертикальної соціальної ієрархії і володіють нерівними життєвими шансами і можливостями задоволення потреб.

Соціальні стандарти - встановлені на кожний визначений період мінімальні розміри матеріальних та інших благ, які гарантують соціально-прийнятний рівень їх споживання і призначені для встановлення обов'язкового мінімуму витрат (бюджетних, коштів підприємств) на такі цілі.

Суспільство знань (knowledge society) - тип суспільства, в якому знання відіграють вирішальну роль, а їх продукування стає джерелом розвитку.

Сталий розвиток (Sustainable development)- процес змін, в якому експлуатація ресурсів, напрямки інвестицій, орієнтація науково-технічного розвитку та інституційні зміни погоджені одне з одним і посилюють теперішній і майбутній потенціал для задоволення людських потреб та намірів. (Термін введено в широке використання міжнародною комісією з навколишнього середовища та розвитку у 1987 році.)

Якість життя - (англ. - quality of life, скор. - QOL; нім. - Lebensqualitat, скор. LQ) – категорія, за допомогою якої характеризуються суттєві умови життя населення, визначаються ступінь гідності та свободи кожної людини.

Зауваження та пропозиції щодо проекту Концепції просимо надсилати на адресу:

Національний інститут стратегічних досліджень,

вул. Пирогова, 7-А,

м. Київ, 01030

Ел.адреса: ngrytsiak@niss.gov.ua